

Què pot fer la biblioteca pública per la nostra salut?: bones pràctiques internacionals

Resum

La funció de la biblioteca pública per millorar la salut de la seva comunitat és una realitat que es reconeix i es fomenta en l'àmbit bibliotecari, però que sovint no és visible com a tal des de les administracions públiques, la pròpia comunitat o el personal sanitari. Defensar la biblioteca pública com a actiu de salut comença per utilitzar la terminologia especialitzada i crear relacions amb els centres sanitaris de referència. A partir de l'aproximació internacional a una selecció de cinc programes bibliotecaris especialitzats en salut, es plantegen i s'identifiquen alguns dels elements clau que poden ser d'aplicació a Catalunya per tal de millorar la feina que ja s'està duent a terme actualment.

Paraules clau: actiu de salut comunitària, alfabetització en salut, biblioteca pública, bones pràctiques internacionals, promoció de la salut

¿Qué puede hacer la biblioteca pública por nuestra salud?: buenas prácticas Internacionales

Resumen:

La función de la biblioteca pública para mejorar la salud de su comunidad es una realidad que se reconoce y se fomenta en el ámbito bibliotecario, pero, a menudo, no es visible como tal desde las administraciones públicas, la propia comunidad o el personal sanitario. Defender la biblioteca pública como activo de salud empieza para utilizar la terminología especializada y crear relaciones con los centros sanitarios de referencia. A partir de la aproximación internacional a una selección de cinco programas bibliotecarios especializados en salud, se plantean y se identifican algunos de los elementos claves que pueden ser de aplicación para mejorar el trabajo que se está realizando actualmente en Cataluña.

Palabras clave: activo de salud comunitaria, alfabetización en salud, biblioteca pública, buenas prácticas internacionales, promoción de la salud

What public library can does for our health?: International best practices

Abstract

Public libraries' role improving health in communities' health is recognized and promoted in library sphere, but, frequently, is unseen from public administrations, the community itself or

healthcare workers. Defending public library as a health asset begins knowing specialized terminology and building relationships with reference health centers. Some of the key elements that can be applied to improve the work being done in the current Catalan territory are proposed and identified starting from an international approach to a selection of five library programs specialized in health.

Keywords: community health asset, health literacy, community health asset, public library, international best practices, health promotion

Autors/es

Marta Serrano Pérez

Bibliotecària-Documentalista
Biblioteca de Catalunya

Aurora Vall Casas

Professora
Centre de Recerca en Informació, Comunicació i Cultura (CRICC)
Departament de Biblioteconomia, Documentació i Comunicació Audiovisual
Universitat de Barcelona

Introducció

La situació de pandèmia viscuda arran de la COVID-19 en els darrers anys ha posat de manifest la importància de la salut i la necessitat no només de formar la ciutadania en hàbits saludables sinó també en l'alfabetització informacional. L'accés (gairebé) universal a Internet ha esdevingut un mitjà per alliberar els centres d'atenció primària i, alhora, ampliar les fonts d'informació a les quals accedeix la població quan cerca sobre salut. Si busquem informació per preparar els nostres viatges, decidir on anar a sopar o valorar la compra d'un cotxe, per què no hauríem de fer-ho també per formar-nos en salut, sobretot quan es tracta de la pròpia salut? Durant el confinament domiciliari de l'any 2020, per exemple, l'ús d'Internet a les llars espanyoles com a font d'informació en salut va augmentar un 26% respecte l'any anterior.¹ Es confirma així una dada que ja s'apuntava el 2016 quan la població que buscava informació sobre salut ho feia mitjançant cercadors genèrics, com Google, mentre que les recomanacions de webs suggerides pel personal sanitari quedaven relegades a l'última opció (només per un 0,4% de la població).² L'[Organització Mundial de la Salut](#) (OMS) insisteix en la importància de lluitar contra la "infoxicació" i la

¹ ONTSI. *Usos y actitudes de consumo de contenidos digitales en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Económicos y Transformación Digital, 2021. <<https://www.ontsi.es/es/publicaciones/Estudio-sobre-usos-y-actitudes-de-consumo-de-contenidos-digitales-en-Espana-2021>>.

² ONTSI. *Los ciudadanos ante la e-sanidad*. Madrid: Ministerio de Industria, Energía y Turismo, 2016. <<https://www.ontsi.es/es/publicaciones/Los-ciudadanos-ante-la-e-Sanidad-0>>.

“infodèmia” (informació inexacta i enganyosa, relacionada amb els aspectes de salut de la pandèmia) i la millor forma de fer-ho és a través d’una bona política d’alfabetització en salut.

1. Què i com

L’objectiu principal d’aquesta comunicació és inspirar les biblioteques públiques a potenciar el seu paper com a actius de salut comunitària a partir d’una selecció d’experiències internacionals.

Ahora, aquest objectiu es complementa amb tres objectius específics:

1. Identificar i definir els principals conceptes clau relacionats amb la salut comunitària que s’han considerat essencials per establir una relació entre iguals entre la biblioteca pública i el centre de salut.
2. Seleccionar alguns projectes internacionals en curs que per les seves característiques es considerin un exemple de bones pràctiques per mostrar la relació entre centres de salut i biblioteques públiques.
3. Identificar aquells elements clau d’aquestes bones pràctiques que puguin aplicar-se a la realitat catalana actual, tant des del punt de vista del sistema sanitari com bibliotecari, donat que ja s’hi està treballant.

Les cerques per identificar bones pràctiques internacionals s’han realitzat en anglès, castellà, francès i italià. Es tracta només d’una primera aproximació, un punt de partida.

El principal repte ha estat localitzar aquells casos que, a banda de l’interès que poguessin tenir per ells mateixos, fossin aplicables (o inspiradors) tenint en compte la realitat catalana actual (sociodemogràfica, econòmica, cultural, etc.). És per això que la selecció final, en cap cas, és representativa de tot el que s’està fent internacionalment sinó només d’allò que realment pot ser útil al personal bibliotecari català.

2. Salut i biblioteca pública: un binomi inqüestionable

La salut es troba en el punt de mira de les administracions públiques a tots els nivells. Per exemple, el tercer punt dels ODS (Objectius de Desenvolupament Sostenible de les Nacions Unides) publicats el 2015, es focalitza en millorar la salut de la població mundial. Un dels motius pels quals s’inverteix en salut és perquè disposar de nivells baixos d’alfabetització en salut comporta més hospitalitzacions, més ús dels serveis d’urgències, menor capacitat per seguir les indicacions de la medicació i una pitjor qualitat de vida, a més d’un increment de la mortalitat. Sense anar gaire lluny, un [estudi nord-americà recent](#) relaciona els baixos nivells d’alfabetització en salut amb un increment del 50% de taxa de mortalitat.

Per contextualitzar millor la proposta s’han definit els tres termes clau a partir dels quals poder identificar, entendre i valorar les propostes sobre salut des de la perspectiva de la biblioteca pública: alfabetització en salut, salut comunitària i actius de salut.

El terme *alfabetització en salut* (*health literacy*) apareix per primera vegada fa gairebé 50 anys i ha donat peu a tot un ventall de definicions; la més acceptada la defineix com: “Health literacy is linked to literacy and involves people the knowledge, motivation and competences of full to access, understand, evaluate and apply health information in order to make judgments and decisions in everyday life in relation to medical care, disease prevention and health promotion to maintain or improve the quality of life throughout the life course”.³

Per la seva banda, l’OMS estableix que l’alfabetització en salut inclou les capacitats i competències que s’han de desenvolupar al llarg de la vida; no tots els individus comparteixen les mateixes capacitats o competències, donat que varien en funció de cada persona i les seves circumstàncies. Dos dels motius d’aquesta divergència es trobem en els “determinants socials en salut” i en les “iniquitats o desigualtats en salut”, les quals es veuen influïdes per un gran nombre de factors (educació, sexe, diversitat funcional, etc.). Per exemple, es considera l’educació com un determinant perquè disposar de nivells superiors d’educació comporta tenir majors competències en temes relacionats amb salut.⁴

Quan parlem de *salut comunitària*, ens referim al conjunt d’actuacions, prestacions i serveis per millorar la situació de salut de la comunitat en les seves dimensions físiques, psicològiques i socials (Llei 18/2009, de 22 d’octubre, de salut pública).

També es parla de *salut comunitària basada en actius*. Els *actius en salut* són qualsevol factor (o recurs) que millora la capacitat de les persones, grups, comunitats, poblacions, sistemes socials i institucions per mantenir i sostenir la salut i el benestar, i que els ajuda a reduir les desigualtats en salut.⁵

Els mercats, les escoles i els parcs són actius de salut i, en conseqüència, la biblioteca pública també esdevé un actiu de salut imprescindible, ja que, tal com es recull al Manifest de la Ifla/Unesco, la biblioteca pública ofereix accés universal a la informació, permetent arribar a tota la població, sense fer distinció i pal·liant les desigualtats de qualsevol tipus, ja siguin econòmiques, geogràfiques, socials, etc.; disposa d’una col·lecció de documents completa, plural, que és sinònim de qualitat i que està adaptada a les diverses necessitats de la població, combatent les iniquitats en salut. A més, disposa d’un personal completament format en la cerca d’informació i en la formació.

³ Sørensen, Kristine [et al.]. “Health literacy and public health...”. *BMC Public Health*, vol. 12, n. 1 (2012). <<https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-12-80>>.

⁴ Suñer Soler, Rosa (ed.). *Alfabetització per la salut...* Girona: Càtedra de Promoció de la Salut de la Universitat de Girona, 2014. p. 118. <<https://promociodelasaluthph.cat/wp-content/uploads/2018/08/HPH-catalunya-alfabetitzacio-publicacio-alfabetitzacio-en-salut.pdf>>.

⁵ Cofiño, Rafael [et al.]. “Promoción de la salud basada en activos...”. *Gaceta Sanitaria*, vol. 30, n. 1 (2016), p. 93-98. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2016.06.004>

3. Selecció de bones pràctiques internacionals

En les últimes dècades, el paper de la biblioteca pública com a actiu de salut s'ha consolidat internacionalment, sobretot en l'àmbit anglosaxó. Al Regne Unit, per exemple, hi ha el [Reading Well](#), un projecte en què les biblioteques compten amb l'assessorament d'organitzacions vinculades a la salut; o als Estats Units, la [National Library of Medicine](#), ofereix a les biblioteques públiques nord-americanes recursos i formació en cerca d'informació sanitària. Aquestes experiències responen a models organitzatius (tant sanitaris com culturals), basats en les necessitats de la seva població i dels recursos disponibles. Malgrat el valor i l'interès inqüestionable d'aquests dos exemples, en aquesta comunicació s'ha optat per buscar projectes que s'ajustessin d'alguna manera a la realitat catalana.

3.1. [Libraries for Health & Wellbeing Program \(Austràlia\)](#)

Aquest projecte es porta a terme a Austràlia, en concret, a les Public Libraries Victoria & State Library Victoria. Es tracta d'un projecte relativament nou; es va iniciar el 2019 com a resultat d'uns estudis de necessitats dels usuaris. Està liderat per les biblioteques i en col·laboració amb altres entitats governamentals, disposa, entre les seves iniciatives, un programa estatal de salut i benestar de la comunitat, la formació en salut del personal bibliotecari, i planteja un estudi per avaluar-ne l'impacte en la societat.

S'aplica a 50 biblioteques i 31 serveis mòbils, a més d'altres punts d'accés. És un projecte transparent, plantejat amb uns objectius a mig-llarg termini, i transversal, que inclou, entre moltes propostes, un cicle de vídeos en línia sobre salut mental, presentats entre una psicòloga i una bibliotecària; clubs de lectura, on s'aprofita la natura, es fa exercici físic i es comenten llibres; o la creació d'una pàgina web [Libraries change lives](#), que permet crear un marc d'experiències amb la biblioteca pública com a centre.

3.2. [Biblio-Santé \(Quebec, Canadà\)](#)

Biblio-Sante, abans conegut com a "Biblio-Aids", es va iniciar pe l'impuls de l'Association des bibliothèques publiques du Québec, el 2006, com un projecte aplicat només a tres biblioteques públiques, però que a dia d'avui s'esten a les més de 780 biblioteques públiques de tota la xarxa de biblioteques públiques del Quebec, així com d'altres biblioteques especialitzades en salut associades.

Aquest projecte consisteix en una selecció de 15 recursos bibliogràfics relacionats amb la salut entesa en un sentit ampli (des de l'autisme a l'alzheimer passant pel dol). Els documents estan dissenyats amb cura per satisfer les necessitats i els interessos tant d'usuaris del sistema sanitari com dels seus cuidadors, sempre

dins del context canadenc. Cada recull, que s'actualitza de forma anual, inclou una llista d'organitzacions, una selecció de llocs web rellevants i suggeriments de lectura i pel·lícules, tant en francès com en l'anglès, amb la particularitat, que la selecció dels recursos s'adapten i varia en funció de la llengua.

3.3. Cap'culture santé (Lió, França)

A Lió, França, destaca Cap'culture santé. Aquest projecte s'inicia amb la inauguració de la Mediathèque du Bachut, el 2007, i forma part de la xarxa bibliotecària de la ciutat de Lió. Amb un espai reservat a l'especialització en salut, aquesta biblioteca, ubicada a prop de l'hôpital Edouard Herriot construït per Tony Garnier, l'escola d'infermeres Rockefeller, el Centre International de recherche contre le cancer, , entre altres recursos vinculats a la salut, fa ús de les seves parts interessades (*stakeholders*) per tal de donar a conèixer el seu fons.

El programa disposa d'una agenda pròpia de foment de la salut comunitària, que inclou, entre altres, tallers de dansa per a persones amb discapacitat física o psíquica, converses amb una persona transplantada o sessions informatives per a futurs pares i mares. Paral·lelament, també participa en un servei local semblant al nostre "La biblioteca respon", on les 16 biblioteques públiques i un bibliobús donen resposta a tota la població respecte qualsevol temàtica. La Mediathèque, en aquest cas, s'encarrega de les preguntes sobre salut, sempre recordant que no són professionals en salut i remetent a fonts d'informació contrastades.

3.4. Capire fa bene alla salute: un progetto di public health literacy (Trento, Itàlia)

A Trento, Itàlia, el projecte Capire fa bene allà salute se centra en l'alfabetització per la salut. Iniciat al 2018 i ubicat a la Biblioteca Comunale di Trento, treballa conjuntament amb els *stakeholders* de la seva zona; inicialment, però, es va crear com un acord entre la Fondazione Bruno Kessler "FBK per la salute", l'Ordine dei medici, chirurghi e odontoiatri della provincia di Trento i la Biblioteca comunale di Trento; però més endavant s'hi van afegir també l'Università di Trento i l'associació O.W.L.-Open Wet Lab.

És un projecte que fa propostes concretes i centrades en la promoció de la salut, com, per exemple, revisar la col·lecció sobre salut de la biblioteca, programar activitats o fer formació d'usuaris per tal d'ensenyar a identificar fonts de qualitat. Així mateix, va més enllà de l'àrea local i també proposa revisar i millorar les entrades en italià de la Wikipèdia i la Viquimèdia italianes o incentivar la prescripció d'informació sobre salut del metge cap a l'usuari. Tot això, es complementa amb la formació del personal bibliotecari en la consulta de fonts com PUBMED, Medlineplus, Uptodate, etc.

3.5. A Collective Force for Health and Wellbeing (Escòcia)

El darrer projecte, *A Collective Force for Health and Wellbeing*, és escocès i inclou en el seu títol no només la paraula “salut”, sinó també “benestar”. Aquest és un projecte estatal que, liderat per les biblioteques, treballa en col·laboració amb els sistemes de salut del país (Digital Health & Care Innovation Centre, Alliance, o el National Health Services of Scotlant).

Tot i que es va iniciar l'estiu del 2019, el treball de les biblioteques públiques per millorar la salut comunitària es remunta a anys enrere: s'estima que aquestes accions provoquen un estalvi de prop de 3,2 milions de lliures a l'any al sistema sanitari escocès.⁶ Es tracta d'un treball en xarxa en que tots els implicats col·laboren per un objectiu comú: la millora de la salut de la població.

Es treballa entorn a quatre grans dimensions: el benestar social, el benestar cultural, el benestar econòmic i la salut en general. Per tal de portar-ho a terme, per exemple, es creen clubs de lectura de múltiples temàtiques; es recullen bateries pels audiòfons per a la població amb trastorns auditius; es proporciona material per gent amb dificultat visual; o es fomenta la prescripció mèdica de llibres per ajudar amb la salut mental, entre altres.

4. Algunes conclusions

Aquesta (modesta) aproximació evidencia que existeix una tendència, a nivell internacional, de vincular informació sobre salut, alfabetització informacional en salut i educació per a la salut amb la biblioteca pública entesa com un actiu de salut. La selecció de les experiències internacionals presentades mostra diferents models i solucions de col·laboració de les biblioteques públiques amb les seves parts interessades.

Aquesta selecció de bones pràctiques i, sobretot, la identificació dels factors clau que podrien ser d'aplicació a la realitat catalana bibliotecària i sanitària, haurien de servir de punt de partida per consolidar a Catalunya una línia de treball encara incipient però no per això menys important.

El primer factor clau que s'identifica és que la biblioteca pública actua i esdevé com un actiu de salut, i, per tant, el seu paper s'ha de fomentar i defensar com a tal des de les diferents administracions i sistemes sanitaris.

Un altre factor clau és que tot i que la pandèmia de la COVID-19 ha conscienciat sobre la importància de mantenir alts nivells en salut, el treball que es porta a terme des de les biblioteques públiques ja es realitzava abans perquè, com es pot observar, les experiències

⁶ Health on the shelf: health and wellbeing in Public Libraries in Scotland
<<https://scottishlibraries.org/media/3000/slic-health-on-the-shelf.pdf>>.

presentades són anteriors al 2020. El que sí que s'ha observat és que la plandèmia ha provocat un replantejament d'alguns dels objectius i actuacions dels programes presentats.

Per una altra part, es remarca la importància del treball col·laboratiu amb altres *stakeholders*. Tot i que aquesta es una forma de treball que ja es practica a les biblioteques públiques catalanes, acostuma a ser només a nivell local. La present recerca ha senyalat la necessitat de plantejar projectes que es realitzin a nivell estatal, amb el recolzament de les administracions, establint uns objectius clars i enfocats en la millora de la salut comunitària en totes les seves dimensions. A més, és necessari avaluar l'impacte que tenen les biblioteques públiques en les comunitats.

Finalment, cal que els centres de salut identifiquin les biblioteques públiques com a actius de salut. Aconseguir-ho és feina de tot el personal bibliotecari; ara bé, és imprescindible utilitzar la terminologia emprada pels professionals de la salut perquè arribin a copsar el valor de la biblioteca pública. Convertir la biblioteca pública en un actiu de salut, tal com s'ha demostrat en el cas escocès, allibera els sistemes sanitaris, ja que no només ajuda i s'apropa als malalts, com faria un centre d'atenció primària, sinó que pot arribar a tota la població (tant malalta com sana). Per aquest motiu, és necessari prioritzar i visibilitzar el potencial de les connexions entre les biblioteques públiques i els centres de salut (especialment els centres d'atenció primària).

Bibliografia

Campal García, Felicidad; Pastor Morán, Mar. "Bibliotecas públicas: sitios muy SALUDables". A: Congreso Nacional de Bibliotecas Públicas (4º. 2008. Coruña). *BP: Bibliotecas Populares*. Madrid: Ministerio de Cultura, Subdirección General de Información y Publicaciones, 2008, p. 605-617, <http://travesia.mcu.es/portalnb/jspui/handle/10421/577> [Consulta: 15/09/2022].

Capella González, Jordina [et al.]. "La prescripción social en España: el ejemplo de Cataluña". *Formación Médica Continuada en Atención Primaria*, vol. 28, n.º 3 (2021), p. 12-20, <https://www.fmc.es/es-la-prescripcion-social-espana-el-articulo-S1134207221000414> [Consulta: 15/09/2022].

Cofiño, Rafael [et al.]. "Promoción de la salud basada en activos: ¿cómo trabajar con esta perspectiva en intervenciones locales?". *Gaceta Sanitaria*, vol. 30, suplemento 1 (2016), p. 93-98. <https://doi.org/10.1016/j.gaceta.2016.06.004>

Flaherty, Mary Grace. *Promoting individual and community health at the library*. Chicago: ALA Editions, 2018.

Llanes, Jara [et al.] “Técnicas de identificación de activos para la salud. Aplicable a cada centro de salud”. *Formación Médica Continuada en Atención Primaria*, vol. 26, n.º 7 (2019), p. 18-26.

<https://www.fmc.es/es-tecnicas-identificacion-activos-salud-aplicable-articulo-S1134207219301720> [Consulta: 15/09/2022].

ONTSI. *Los ciudadanos ante la e-sanidad: opiniones y expectativas de los ciudadanos sobre el uso y aplicación de las TIC en el ámbito sanitario*. Madrid: Ministerio de Industria, Energía y Turismo, 2016. <https://www.ontsi.es/es/publicaciones/Los-ciudadanos-ante-la-e-Sanidad-0> [Consulta: 15/09/2022].

ONTSI. *Usos y actitudes de consumo de contenidos digitales en España*. Madrid: Ministerio de Asuntos Económicos y Transformación Digital, 2021.

<https://www.ontsi.es/es/publicaciones/Estudio-sobre-usos-y-actitudes-de-consumo-de-contenidos-digitales-en-Espana-2021> [Consulta: 15/09/2022].

OMS. *Atención primaria de salud*. 2021 <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/primary-health-care> [Consulta: 15/09/2022].

Serrano, Marta. *La biblioteca pública com un actiu de salut comunitària: el potencial d'un actiu poc visible dins el territori de Catalunya*. Treball final de grau. Barcelona: Universitat de Barcelona, 2021. <http://hdl.handle.net/2445/188834> [Consulta: 15/09/2022].

Sørensen, Kristine [et al.]. “Health literacy and public health: a systematic review and integration of definitions and models”. *BMC Public Health*, vol. 12, n. 1 (2012).

<https://bmcpublihealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-12-80> [Consulta: 15/09/2022].

Suñer Soler, R. (ed.). *Alfabetització per la salut: estàndards i recomanacions per als professionals de la salut*. Girona: Càtedra de Promoció de la Salut de la Universitat de Girona: Documenta Universitaria, 2014. <https://promociodelasaluthph.cat/wp-content/uploads/2018/08/HPH-catalunya-alfabetitzacio-publicacio-alfabetitzacio-en-salut.pdf> [Consulta: 15/09/2022].

Vall, Aurora; Rodríguez-Parada, Concepción. “Información para pacientes y educación en la salud de la ciudadanía”. *El Profesional de la Información*, vol. 19, n.º 3 (2010), p. 296-299.

<https://doi.org/10.3145/epi.2010.may.11> [Consulta: 15/09/2022].